

Exerciții critice.

Publicistică, polemici, interviuri

Prefață de Vasile Sebastian Dâncu

Alexandria
Publishing House

Cuprins

Emanuel Copilaș – portret al intelectualului critic la tinerețe.....	V
Introducere	19
Publicistică și polemici	21
Socialism și comunism, democrație și dictatură. Câteva comentarii la un articol al domnului Cristian Vasile.....	23
Capitalismul bicefal și stânga substitut: rețeta insuccesului	32
Eterna poliloghie: stânga ca țap ispășitor sau despre lumea în care trăim.....	44
Fetișismul faptelor și ambiguitatea istoriei. Despre interminabila dispută dintre istorici și politologi	64
Despre idei, acțiune socială și dialog, sau ce se câștigă atunci când nimic nu se pierde	75
Darwinismul social timișorean: mitul civismului în „cel mai prietenos oraș din România”	83
Ceaușescu e pe val. Valul neoliberal	90
Cazul PNL: cronică a unei sinucideri politice asistate?	96
23 august 1944 – există istorie dincolo de politică?	100
Țara lui Iohannis Vodă	105
Stânga ornament, stânga substitut și incapacitatea funciară a stângii de a sesiza potențialul hegemonic al momentului.....	113
Stânga idealistă versus stânga tactică?	124
Declamații în loc de argumente. Și câte ceva despre „conștiința nefericită” a lui Hegel	130
Pe cine (mai) credem că prostim? Un răspuns domnului Andrei Pleșu.....	144
Nevoia unei stângi mai aerisite. Lecția lui Michel Foucault.....	153
Cum poți greși chiar și atunci când ai dreptate	160
Despre vot, elite, democrație și proteste. Un comentariu referitor la dilemele, stuporile și resemnarea domnului Andrei Pleșu	166

Proteste și protestatari	174
Ideologia noastră cea de toate zilele	180
Limitele periferiei și ale moralității într-o societate ideologică.	
Un răspuns lui Aurelian Giugăl	184
Dialectica negativă a liberalismului.....	192
Satul românesc și apa. Despre postcomunism în mediul rural	195
Dincolo de comunism și postcomunism. Despre necesitatea unui nou proiect politic românesc	202
Ce ne desparte (în cazul Raoul Weiss)? O precizare	207
Anticomunism, rețeta noastră secretă	212
Ascensiunea populismului penal.....	219
Sex, clasă, capital. Reflecții disparate pe marginea verbelor a consuma și a produce.....	226
România centenară. O perspectivă internațională	234
Interviuri	243
Perspective de stânga: România, Rusia și șansele modelului Syriza..	245
Premisele depășirii postcomunismului	251
Bibliografie selectivă	265

Socialism și comunism, democrație și dictatură.**Câteva comentarii la un articol
al domnului Cristian Vasile**

Am descoperit în dimineața zilei de 16 august în revista *LaPunkt*, pe care o citesc, de altfel, cu plăcere, un scurt articol semnat de domnul Cristian Vasile și intitulat „Numai un nebun poate contesta socialismul”. Parcurgerea respectivului text, din care reiese foarte clar la ce anume se referă domnul Vasile, mi-a indus totuși anumite nelămuriri a căror edificare am să o încerc în rândurile de mai jos.

Sintagma pe care domnul Vasile a ales-o ca titlu pentru articolul său și care „a făcut carieră” înainte de 1989, îi aparține, aflăm, lui Nicolae Ceaușescu. Sursele îi plasează originea la sfârșitul anilor '60, după invazia sovietică din Cehoslovacia, condamnată inițial cu vehemență de către liderul român. Realizând probabil că nu era momentul „să tragă tigrul de coadă”, așa cum plastic se exprimă Alexandru Bârlădeanu în memoriile sale îngrijite de doamna Lavinia Betea, Ceaușescu își va atenua intervențiile publice, fie ele și voalate, împotriva Uniunii Sovietice. Deși articolul domnului Vasile nu își propune să explice această schimbare de optică a conducerii de la București, aceasta nefiind nici intenția mea – este utilă menționarea faptului că, în 1968, România socialistă nu s-a aflat realmente în pericolul de a fi invadată de către celelalte state membre ale Tratatului de la Varșovia. Sancțiunile la care sovieticii l-au supus pe Ceaușescu au fost de natură economică (prețuri mai mari pentru hidrocarburi, de exemplu, decât cele pe care le achitau celelalte state membre ale „lagărului socialist”); spectrul unei amenințări militare pur și simplu nu a existat, deși a fost și continuă să fie invocat și astăzi. Documente din arhiva Radio Europa Liberă, aflate la institutul Open Society Archives din Budapesta, demonstrează fără echivoc îngrijorările părții sovietice față de inflamarea subiectului în presa occidentală; Moscova dorea, la fel ca Washington-ul, detensionarea

raporturilor internaționale. Rațiunile acestui deziderat, comerciale și geopolitice, s-au concretizat până la urmă în celebrele acorduri semnate la Helsinki în 1975.

Dar nu situația internațională a României în 1968 face obiectul articolului domnului Vasile, ci oportunitățile coercitive care au fost speculate conjunctural de Ceaușescu pentru a fi aplicate în politica internă. Ajuns la conducerea partidului abia în urmă cu trei ani, succesorul lui Gheorghiu-Dej caută să-și consolideze poziția prin toate mijloacele posibile. Semnalele pe care Ceaușescu le-a transmis la nivel politic în acest sens (marginalizarea sau pensionarea forțată a colaboratorilor apropiați ai lui Gheorghiu-Dej) rezonază perfect cu cele transmise la nivel social și pe care le voi reda utilizând un citat preluat din textul domnului Vasile: „Mai există încă astăzi cineva care se gândește că se pot găsi în România forțe sociale capabile să pună în primejdie sistemul nostru socialist? Cred că nu. Fără îndoială, tovarăși, nici un țăran cooperator, nici un lucrător din stațiunile de mașini și tractoare sau din gospodăriile agricole de stat, nici un intelectual din institutele noastre de cercetare și din școli nu ar îngădui nimănui să pună la îndoială trăinicia și forța socialismului în România. Firește, pot să mai fie nebuni și vor fi întotdeauna, dar pentru nebuni societatea noastră socialistă dispune de mijloace necesare, inclusiv cămașa de forță. Dar, după cum știți, dezvoltăm medicina pe o scară largă. Chiar și acești nebuni pot fi tratați cu mijloace moderne pentru a nu trebui să recurgem la cămașa de forță (subl. m.)”.

Reies foarte clar din acest citat puseurile dictatoriale ale lui Ceaușescu, poate mai puțin vizibile în perioada „liberală” a regimului său (1965–1971), dar cu siguranță prezente. Numai că – fapt pe care domnul Vasile omite să-l menționeze – Ceaușescu înțelegea prin „sistemul nostru socialist”, consolidarea propriei poziții politice și înlocuirea camarilei lui Dej cu activiști fideli lui. Asta cel puțin în prima fază. Urma apoi – Ceaușescu și-a păstrat până la capăt

încrederea într-o formă rudimentară a ideologiei leniniste – îndoctrinarea permanentă și „multilaterală” a populației până când scopurile și ambițiile acesteia ar fi coincis cu cele ale PCR. Aurel Braun a subliniat foarte bine eforturile lui Ceaușescu de a-și plasa propriii oameni în poziții cheie, în perioada în care s-a ocupat de politica de „cadre” a partidului, la începutul anilor '60. Astfel, aceștia erau obligați „să înoate sau să se înece împreună cu el” (Braun, 1978, p. 201). Nu degeaba politologii Juan Linz și Alfred Stepan numesc acest tip de regim politic „sultanism”, insistând asupra prezenței arbitrar a liderului la aproape toate nivelele decizionale. O caracterizare inspirată dacă luăm în considerare ce obișnuia Ceaușescu să le transmită subalternilor: „când mă refer la indicații, numai de la secretarul general al partidului le primiți. Nimeni nu poate să se adreseze și să dea vreo indicație. Oricine ar încerca, să nu luați în seamă. Aceasta este disciplina de partid și este lege pentru toți comuniștii, oriunde sunt puși să lucreze” (Pavelescu, Dumitru, 2007, p. 314).

Socialism, în accepțiunea lui Ceaușescu, și socialism sau social-democrație, în gândirea politică europeană, sunt două noțiuni incompatibile. Însă articolul domnului Vasile, important mai degrabă prin ceea ce sugerează decât prin ceea ce exprimă fără ambiguitate – nu operează această crucială distincție. Represiunea, cenzura, disciplina strictă, intoleranța, xenofobia, naționalismul hipertrofiat și tușele fascizante ale ideologiei ceaușiste nu au nimic în comun cu social-democrația. Regimul bolșevic ajuns la putere în 1917 și perfecționat cu brutalitate și cinism de către Stalin pentru a fi implementat după 1945 și în Europa de Est era caracterizat de birocrație, obediență exacerbată, teroare și duplicitate. Rădăcinile sale ideologice se găsesc în forma degenerată a populismului rus din a doua jumătate a secolului al XIX-lea (populiști celebri din prima generație ca Alexander Herzen sau Visarion Belinski aveau mult mai multe în comun din punct de vedere intelectual cu social-democrația europeană, nu cu succesorii lor) – nihilismul, bazat pe teroare, sectarism, conspirativitate și utilizarea oricărui mijloc, foarte des crima, pentru

distrugerea regimului autocrat țarist și instaurarea unei democrații rurale pentru care obștile mujicilor ruși ar fi constituit piatra unghiulară. Lipsa de succes a mesajului pe care îl transmiteau i-a radicalizat, determinându-i să se considere avangarda intelectuală și politică a unei țărănime pasive și abrutizate, incapabilă de a se elibera pe cont propriu de opresiunea țaristă. Lenin, un mare admirator al nihilistilor, a preluat și utilizat tacticile acestora pentru propriile scopuri: crearea unui partid fanatizat care să acționeze ca o „fortăreață” în raport cu lumea exterioară (termenul îi aparține lui Kenneth Jowitt), centralizare, control, industrializare, colectivizare, toate etape ale nebuloasei „construirii a socialismului”.

Acesta era tipul de socialism care, pe filieră stalinistă, l-a inspirat, printre alții, și pe Ceaușescu. Dar cum era perceput acest tip de socialism în Europa de Vest? Însuși Friedrich Engels îl criticase dur pe Petr Tkacev, un nihilist rus, pentru tacticile conspirative și măsurile abuzive pe care le implementa, acestea neavând nimic în comun cu ceea ce colaboratorul lui Karl Marx înțelegea prin socialism. Democrația socială era un produs urban care ar fi antrenat lumea rurală înspre progres, nu invers; răscoalele dezordonate ale țăranilor ruși vizau apărarea propriilor sate și erau deci ușor zdrobite; aceștia nu posedau încă o „conștiință de clasă” și trebuiau să fie ghidați de către proletariatul rus, aflat la rândul său în faza de urgență, pentru a înlătura despotismul țarist. Altfel, sublinia Engels, actele teroriste ale nihilistilor și revoltele izolate ale țăranilor nu fac decât „să împingă din nou clasele avute în brațele guvernului” (Engels în Marx, Engels, 1955, p. 58).

La fel, câteva decenii mai târziu, Lenin însuși a fost criticat dur de social-democrații europeni pentru represiunea și teroarea pe care o instaurase în Rusia revoluționară. Rosa Luxemburg i-a reproșat că este inadmisibil ca partidul bolșevic să se substituie proletariatului rus, pretinzând că îl ghidează (Luxemburg în Gruber, 1972, p. 31-33); Karl Kautsky, considerat cel mai important marxist european la începutul secolului XX, afirma răspicat: „Socialismul fără

democrație este de neimaginat. Înțelegem prin socialismul modern nu doar organizarea socială a producției, ci organizarea democratică a societății în sine. Pe cale de consecință, socialismul este pentru noi inseparabil conectat cu democrația” (Kautsky, 1918, p. 6). Referindu-se la experimentul bolșevic, Kautsky este necruțător. Noii conducători ai Rusiei s-au menținut la putere deoarece „nu au rămas credincioși programului lor. Ei nu s-au menținut decât cedând punct cu punct, pentru a ajunge la urma urmei la contrariul a ceea ce-și puseseră în minte să înfăptuiască. Pentru a ajunge la putere și-au lepădat principiile democratice. Pentru a se menține la putere au făcut la fel cu principiile socialiste. S-au întărit ca indivizi, sacrificându-și principiile și vădindu-se astfel a fi adevărați oportuniști. Până acum (1919, n.m.), bolșevismul a triumfat în Rusia, dar socialismul a suferit o înfrângere” (Kautsky, 1921, 147–148). În sfârșit, Eduard Bernstein, alt social-democrat german, sugera că dezvoltarea economico-socială a Occidentului a înlăturat spectrul unei revoluții violente, așa cum o teoretizaseră Marx și Engels cu aproape jumătate de secol în urmă. Socialismul poate fi obținut, chiar este preferabil să fie obținut pe cale parlamentară, aspect menționat și de către Engels în ultimii ani de viață. Pentru Bernstein, „mișcarea este totul, scopul final nu înseamnă nimic” (Sassoon, 2010, p. 17–18). Lista criticilor social-democrate la adresa comunismului continuă pe tot parcursul secolului XX. Chiar multe dintre partidele occidentale, care se intitulau comuniste pentru a se disocia de social-democrația „trădătoare” care pactizase cu „burghezia”, s-au democratizat mai mult sau mai puțin prin anii ’60–’70, articulând fenomenul eurocomunismului.

Nu am intenționat să mă erijez, prin acest lung excurs de istorie intelectuală, în vreun fel de pedagog. Ar fi fost total impropriu deoarece, pe lângă faptul că nu este cazul, nu am spus nimic nou, ci doar am încercat să subliniez capcanele și/sau confuziile semantice la care sunt supuși anumiți termeni în cultura română, printre care și cel de socialism sau social-democrație. Mi-e teamă însă că în acest caz macularea socialismului european, democratic, emancipator,

progresist, căruia i se datorează ziua de lucru de 8 ore, pe lângă alte numeroase beneficii sociale – cu despotismul de tip ceaușist, este intenționată. Să fie vorba despre vechiul reflex post-decembrist al majorității intelectualilor români de a se raporta trunchiat și malițios la stânga și social-democrație prin prisma exclusivă a dictaturilor comuniste?

Putem da vina pe Albert Einstein pentru ce s-a întâmplat la Hiroshima și Nagasaki? Sau pe conținutul Noului Testament pentru faptele Inchiziției spaniole? Nu, categoric nu. Atunci de ce ne uităm cu mefiență la social-democrația europeană care a reușit să contribuie palpabil la ameliorarea condițiilor de trai ale categoriilor sociale cele mai defavorizate, extinzând pe cât posibil sfera democrației de la nivelul elitelor la cel al populației – catalogând-o tacit drept o versiune cosmetizată a regimurilor leniniste est-europene și considerând că ambele provin din același trunchi ideologic? Nimic mai fals, iată ce am încercat să afirm în rândurile de mai sus.

Ideile au consecințe, iar trecutul nu este niciodată trecut fără a fi în același timp și politică, și prezent, și viitor. Tentativele de a inocula asocierea necritică a comunismului cu social-democrația, pe lângă imprecizia conceptual-istorică de care dau dovadă, pot ascunde și un alt tip de pericol. Astfel, reformele sociale sau schimbările politice, firești de altfel într-o democrație, pot fi și sunt deseori echivalate cu aventurismul, teribilismul și lipsa de maturitate politică, atribute definitorii – nu-i așa? – ale stângii politice. Când încercările de a schimba ceva în mai bine, asta însemnând în termeni abstracți o mai echitabilă distribuire a resurselor la nivel social, nu concentrarea lor la nivelul unei elite care pretinde că este unica depozitară a mecanismelor ieșirii din criza economică – când cererile pentru salarii sau pensii mai mari sunt admonestate în baza unui pretins consum exagerat care a făcut acest deznodământ inevitabil, când însăși solidaritatea socială este ridiculizată fiind pusă pe același plan cu colecțivizările forțate aplicate de PCR în satele românești și cu ruinele dezolante ale fostelor industrii socialiste, aflate pe terenuri scumpe

deținute de antreprenori de succes care nu au nici cea mai mică intenție să le vândă în cazul în care nu obțin pentru ele prețuri colosale – când asistăm la toate aceste fenomene în România contemporană, se întrevade pericolul unui alt tip de despotism. Unul al actorilor privați, de data aceasta, nu unul de stat, așa cum s-a întâmplat în cazul fostelor regimuri comuniste. O societate unde proprietatea publică ajunge să fie considerată un atentat la proprietatea privată și la libertatea individuală și în care statul este considerat aprioric un prost administrator, o barieră în calea dezvoltării economice și sociale – este, fără a intra în amănunte, o societate care va întâmpina mari probleme. Ceea ce a început să se numească deja „fundamentalismul pieței libere” este despotismul incipient la care am făcut referire în rândurile de mai sus. Salarii mizere, contracte de muncă a căror valabilitate nu depășește o lună, nesiguranța cronicizată a locului de muncă, șomajul alarmant existent în rândul tinerilor, scăderea natalității, migrația forței de muncă (fenomen care, cu timpul, va face România tot mai puțin atractivă pentru unicul și providențialul nostru salvator, acel *deus ex machina* care este investitorul privat, fie el străin sau nu, puțin contează), destrămarea familiilor ca urmare a plecării la muncă în afara țării, gravele carențe afective ale copiilor care fac parte din aceste familii și care pot dezvolta în viitor probleme de relaționare și comportamente anti-sociale mergând până la infracțiuni – acestea sunt consecințele mai sus amintitului (deocamdată) nou și insidios atentat la democrație. Și ne mai întristăm, cu resemnare și nobilă condescendență, când peste 60% din români regretă fostul regim. În prezenta conjunctură, să ne mirăm dacă numărul lor nu va crește. Sigur că greșesc, dar cu ce drept vituperăm împotriva lor când alternativa pe care le-o oferim este așa cum este? Comunismul a fost criminal și imoral, dar cât de moral și de eficient este „fundamentalismul pieței libere”? Și pentru cine? Și cât de adecvată este până la urmă punerea problemei în termeni exclusiv morali? Moralitatea, educația, rafinamentul nu țin de foame și nu

plătesc ratele la bancă nimănui, nici chiar intelectualilor. Cu atât mai puțin muncitorilor de la Oltchim, atât câți au mai rămas.

Intelectualii, dacă tot am ajuns aici, ar trebui să fie primii care să sesizeze și să critice tendențiozitățile care se ascund în spatele unor termeni, în niciun caz să contribuie ei înșiși la consolidarea lor. Stângă politică, a cărei contribuții la extinderea și aprofundarea democrației europene sunt incontestabile, este privită în cea mai mare parte a mediului cultural din România ca un frate mai mare și oarecum îndepărtat al comunismului, mai politicos și mai cochet, dar alcătuit în definitiv din același aluat. Iar cei care contribuie la această nefastă tendință nu fac altceva decât să submineze democrația în sine, împingând-o în brațele unui alt tip de autoritarism. Așa cum au procedat de altfel și marii industriași britanici acum aproximativ două secole, când au pervertit deliberat înțelesul atribuit de către Adam Smith în celebra sa lucrare *Avuția națiunilor* unor concepte ca piață liberă, libertate sau chiar drepturile omului, care lor le-ar fi fost limitat chipurile de către stat – concepte dragi (nu numai) dreptei politice și pe bună dreptate inseparabile de ceea ce înseamnă democrație. Smith a afirmat fără echivoc faptul că cea mai mare amenințare la adresa pieței libere o constituie mașinațiunile și intrigile marilor industriași a căror interese sunt monopoliste, nicidecum concurențiale. Câteva generații mai târziu, mai puținii și mai bogații urmași ai acelor industriași utilizau tocmai *Avuția națiunilor*, a cărei dimensiuni impresionante reprezentau aproape o garanție a parcurgerii superficiale a volumului, în cazul cel mai bun – pentru a imprima sintagmei piață liberă o accepțiune cât mai conformă propriilor interese (Canterbery, 2001, p. 39–60). Ceea ce au și reușit. Piața liberă și legea junglei au ajuns să însemne practic același lucru. Forța dreptului a fost înlocuită cu dreptul forței. Iată un atac la adresa democrației cel puțin la fel de grav ca distorsionarea leninistă a principiilor social-democrate. Nici stânga, nici dreapta nu sunt ferite de tot felul de derapaje politice; istoria secolului XX a demonstrat-o din plin. Responsabilizarea stângii pentru tot ce nu înseamnă democrație nu reprezintă altceva

decât un astfel de derapaj. Un derapaj pe care intelectualii umaniști ar trebui să îl denunțe, nu să îl încurajeze.

Cultura, nr. 436, 2013

Capitalismul bicefal și stânga substituit: rețeta insuccesului

„Cu cât este mai mare avuția socială, capitalul în funcțiune, volumul și energia creșterii sale, deci și mărimea absolută a proletariatului și forța productivă a muncii sale, cu atât este mai mare armata industrială de rezervă. Mărimea relativă a armatei industriale de rezervă crește deci odată cu creșterea puterii avuției. Cu cât este însă mai mare această armată industrială de rezervă în raport cu armata muncitorească activă, cu atât mai enormă este suprapopulația consolidată, a cărei mizerie se află în raport invers cu chinurile muncii ei. În fine, cu cât este mai mare pătura cea mai obidită a clasei muncitoare și armata industrială de rezervă, cu atât este mai mare pauperismul oficial. Aceasta este legea absolută, generală a acumulării capitaliste. Asemenea tuturor celorlalte legi, ea e modificată în aplicarea ei de împrejurări variate...” (Marx, 1957, 646).

Un citat arhicunoscut dintr-o carte scrisă acum un secol și jumătate. Mai are vreo relevanță „legea absolută a acumulării capitaliste” în prezent? Voi lua drept „împrejurare variată” România prezentă în încercarea de a „aplica” această „lege”. Nu înainte de a insista asupra faptului că ceea ce Marx înțelege prin lege, nu echivalează deloc cu o forță meta-istorică, supranaturală, mistică – așa cum îl acuză criticii săi de dreapta, ci cu o realitate structurală a cărei putere de coerciție derivă din mecanismul intrinsec economic și consecințele sociale anticipabile pe care le articulează un anumit „mod de producție”, adică felul în care societatea X produce și distribuie resursele materiale în epoca istorică Y, alcătuind un circuit care pare natural, firesc, de bun simț (elitele care profită de pe urma acestui circuit au tot interesul să îl prezinte în acest fel), dar care nu este nimic altceva decât un construct social; acest circuit creează o realitate la a cărei interpretare își aduc aportul în primul rând elitele, deținătoare privilegiate ale resurselor simbolice, creatoare de sens, și pe care o ordonează în conformitate cu propriile aspirații, reproducându-și în permanență